



کشف يك اثر مفقود در جلد يك كتاب

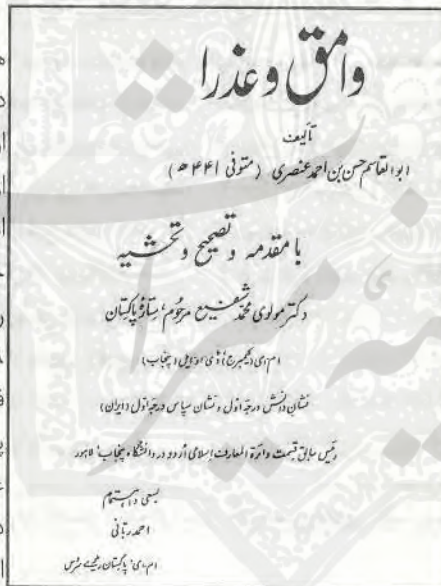
پرفسور دكتور مولوی محمد شفیع

درجه اول ایران را به وی اعطاء نمود. او بار دیگر در آوریل ۱۹۵۴ م از طرف دولت پاکستان به عنوان رئیس هیئت پاکستانی برای شرکت در جشن هزارهٔ ابن سینا به ایران اعزام شد و در ماه اوت همان سال از طرف دانشگاه پنجاب در بیست و سومین کنگرهٔ بین المللی مستشرقین که در کمبریج برگزار شد، شرکت کرد.

مرحوم پرفسور محمد شفیع علاوه بر همکاری افتخاری با دانشگاه پنجاب، عضو سنای دانشگاه، رئیس دایرهٔ آموزش السنه شرقی (فاکولته اورینتال) دانشگاه، مدیر و رئیس گروه کمک هزینه از طرف دولت وقت ایران بوده و همچنین ریاست انجمن عربی و فارسی دانشگاه. که مؤسس آن نیز خودش بوده. و ادارهٔ مجلهٔ تحقیقی انجمن مزبور را بر عهده گرفته بود. دولت پاکستان نیز در سال ۱۹۵۹ م برای تجلیل از خدمات برجستهٔ علامهٔ فقیه نشان «ستارهٔ پاکستان» را به وی اعطاء کرد. پرفسور محمد شفیع در عرصهٔ تحقیقات ادبیات عربی و فارسی، در میان محققان، مقام شامخی دارد و مؤلف تعداد زیادی از کتب و رسائل علمی و ادبی و مقالات و تألیفات تحقیقی است که قسمتی

پرفسور مولوی محمد شفیع، اندیشمند و محقق فقیه پاکستانی در ماه اوت سال ۱۸۸۳ م در قصبه قصور در شهرستان لاهور (پنجاب پاکستان) متولد شد. در سال ۱۹۰۵ م در رشتهٔ ادبیات انگلیسی و در سال ۱۹۱۳ م در رشتهٔ ادبیات عربی و بعد در ادبیات فارسی به اخذ درجهٔ علمی M. A. (فوق لیسانس در فنون) از دانشگاه پنجاب نایل آمد و در سال

۱۹۱۵ م برای ادامهٔ تحصیلات به انگلستان رهسپار شد و در دانشگاه کمبریج، درجهٔ علمی B. A. را احراز کرد. او از سال ۱۹۱۵ م تا ۱۹۱۸ م در دانشگاه کمبریج به تحقیق در رشتهٔ ادبیات عربی اشتغال داشت و در ۱۹۱۸ م در همان دانشگاه برای تدریس زبان و ادبیات اردو منصوب شد و در ابتدای سال ۱۹۱۹ م پس از مراجعت از انگلستان به اخذ درجهٔ M.A. (کمبریج) نیز نایل آمد. او در فوریه ۱۹۱۹ م برای احراز کرسی استادی ادبیات عربی در دانشگاه پنجاب انتخاب شد و تا سال ۱۹۴۲ م به تدریس و تحقیق در این رشته و ادبیات فارسی مشغول بود و از سال ۱۹۳۶ م به بعد ریاست



واق و عذرا

تألیف

ابراهیم محمد حسن بن احمد منضری (متوفی ۵۴۴ هـ)

بالمقدمه و تصحیح و تفسیر

دکتر مولوی محمد شفیع مرحوم ستارهٔ پاکستان

۳۱ هجری کبیر، آبی سوزنی، پنجاب

نشان دانش روزگار، نشان یاس و روزگار (ایران)

رئیس موقوفهٔ دارالعلوم اسلامی آرزو در دانشگاه پنجاب ۵۰۰۰

بسی ۱۰۰۰

اصح ۱۰۰۰

۳۱ هجری کبیر، آبی سوزنی، پنجاب

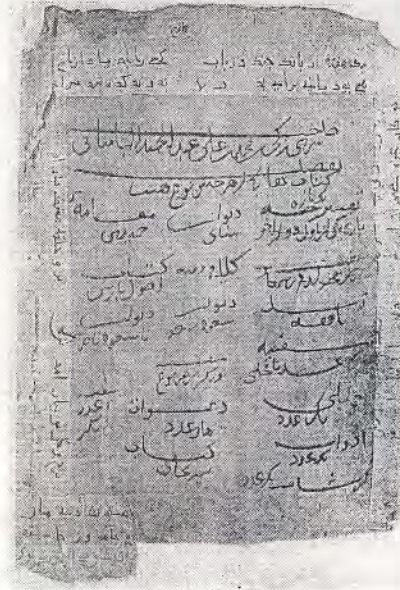
دانشکدهٔ السنه شرقیه (اورینتال کالج) دانشگاه پنجاب رانیز بر عهده گرفت.

وی در سال ۱۹۴۲ م از سمت استادی و ریاست دانشگاه بازنشسته و در اواخر سال ۱۹۵۰ م مجدداً از طرف دانشگاه برای تشکیل دادن بخش دایرهٔ المعارف اسلامی اردو دعوت به همکاری شد و تا پایان حیات، ریاست قسمت مزبور و ریاست هیئت مدیرهٔ آن را بر عهده داشت. مولوی محمد شفیع در حین انجام کار در دایرهٔ المعارف اسلامی اردو در سفرهای تحقیقاتی و همایش‌های علمی شرکت می‌کرد. او در ژوئن ۱۹۵۳ م از طرف دولت پاکستان به عنوان رئیس اولین هیئت فرهنگی پاکستان به ایران اعزام و در طی مدت اقامتش به نقاط مهم و دیدنی مسافرت کرد و در همین سفر وزارت فرهنگ دولت ایران نشان علمی

از نوشته‌های وی راجع به تاریخ و فرهنگ ایران است. هیئت مدیره دایرهٔ المعارف اسلام (Encyclopaedia De l'Islam) در لیدن برای تهیهٔ طبع جدید آن وی را به عنوان عضو بیوستهٔ هیئت از پاکستان انتخاب کرده بودند. دانشگاه پنجاب در سال ۱۹۵۲ م برای تجلیل از خدمات برجستهٔ وی در پیشرفت تبعات در السنه شرقیه تحقیقات زبان‌های شرقی دکترای افتخاری علوم شرقیه (D. O. L.) را که اهدای آن به ندرت اتفاق می‌افتد، به وی داد. مولوی محمد شفیع هجدهم ماه شوال ۱۳۸۲ هجری قمری مصادف با چهارم ماه مارس ۱۹۶۳ م در لاهور چراغ پرفروغ عمرش به خاموشی گرایید و در گورستان محلهٔ «چهره»، شهر لاهور به خاک سپرده شد.

نسخه خود وی

۱۰. آداب الحرب و الشجاعة (معرفی کتاب)
۱۱. صفت حرمین شریفین از روی العقد الفرید ابن عبدربه
۱۲. قدیم‌ترین مذکور از عمر خیام منقول از ذرة الاخبار
۱۳. سه سند قدیم
۱۴. مکتوبات رشیدالدین فضل الله مربوط به هند
۱۵. فهرست نسخ خطی عربی و فارسی لاهور
۱۶. فرائد غیثی و بعضی از محتویات خواندنی آن (مؤلف از اهل تربت جام بوده و به دربار آل تغلق، تعلق داشته)
۱۷. کتاب المتشابه تعالی (در ۴۴ صفحه)
۱۸. تتمیم و تصحیح مکاتبات رشیدالدین فضل الله.
۱۹. تذکره میخانه و خلاصه المضامین کوکب (اقتباس‌های مؤلف ثانی از اولی)



۲۰. احیاء العلوم (ترجمه فارسی)
۲۱. خواجه عبدالقادر بن غیبی و مقاصد الالحان مصنفه او
۲۲. وامق و عذرای عنصری

آثار تراثی

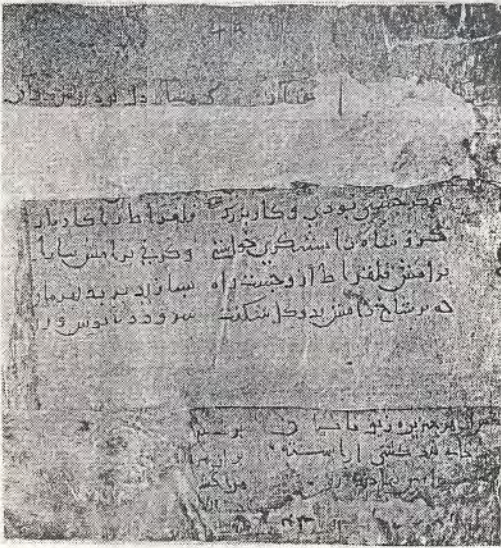
۱. فهرس العقد الفرید به زبان انگلیسی در دو مجلد، دانشگاه پنجاب، ۱۹۲۵ م.
۲. تذکره میخانه عبدالنبی فخرالزمانی قزوینی، لاهور، ۱۹۲۶ م.
۳. تتمه صوان الحکمه از علی بن زید بیهقی، متن عربی و حواشی و فهرس، دانشگاه پنجاب، ۱۹۳۵ م.
۴. ترجمه فارسی تتمه صوان الحکمه (موسوم به ذرة الاخبار)، دانشگاه پنجاب، ۱۹۳۵ م.
۵. مطلع سعدین عبدالرزاق سمرقندی، متن فارسی با حواشی و فرهنگ.
۶. مکاتبات رشیدی (از رشیدالدین فضل الله طبیب)، متن فارسی و حواشی، لاهور، ۱۹۴۷ م.

تألیفات و مرثیات ناتمام

۱. مطلع سعدین، مجلد اول
۲. ملخص مکاتبات رشیدی با تعلیقات (به انگلیسی)
۳. قصه حاجی مراد تولستوی (ترجمه از انگلیسی به اردو) ۱۹۱۳ م.
۴. قصه اصحاب الاخدود، ترجمه از سریانی به انگلیسی ۱۹۱۸ م.
۵. کتاب الزهد از العقد الفرید (ترجمه از عربی به انگلیسی)
۶. میخانه عبدالنبی قزوینی (چاپ دوم)
۷. الشیخ الکبیر بهاء الدین زکریا ملتانی

بعضی از مساعی ادبی در ایام تحصیلات و بلافاصله بعد از آن:

۱. ترجمه کلید دانش به اردو، قصور ۱۸۹۹ م.



مقالات (به اردو)

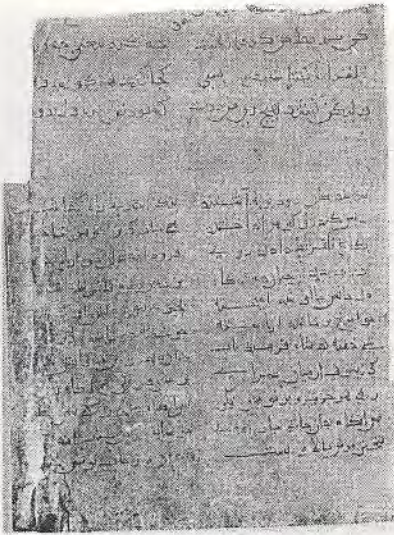
۱. قصه امیر حمزه
۲. فهرست مصنفات شاه رفیع‌الدین (پسر شاه ولی الله است و اولین مترجم قرآن بزبان اردو)
۳. دو کتابخانه در رامپور
۴. مثنوی گلستان خیال
۵. تذکره‌های فارسی (تصحیح و ذیل بر مقاله اته در گردندریس که دکتر عبدالستار صدیقی آن را به اردو ترجمه کرده است.)
۶. رساله در معرفت عناصر و کائنات الجو (کتاب معروف اسفزاری از روی نسخه کتاب خانه کپورتهله)
۷. سفرنامه چین منقول از زبده التواریخ حافظ ابرو (نسخه اسکفورد)
۸. فهرست مصنفات علامه شهرستانی (صاحب الملل و النحل)
۹. یک نسخه منحصر به فرد از سفینه الاولیاء (تألیف داراشکوه

۲. ترجمه فصل المقال ابن رشد به اردو در مجله الهدی، چاپ لاهور
 ۳. مقاله درباره میزان الحکمة خزانی در مجله مخزن (۱۹۱۲ م)
 ۴. ترجمه اردوی مشکوة الانوار غزالی در مجله الهدی، چاپ لاهور
- برای آشنایی با شیوه تحقیقات او در زبان و ادبیات فارسی، بخشی از مقدمه او بر مثنوی وامق و عذرای عنصری و نحوه یافتن نسخه‌ای از این اثر جهت علاقه‌مندان درج می‌شود. لازم به ذکر است برای حفظ اصالت نوشته آن مرحوم هیچ تغییری در آن داده نشده.

گزارش کوتاه از کشف کتاب وامق و عذرای عنصری

«سالها پیش نسخه کتابی به زبان عربی که موضوعش وقوف قرآنی است و به خط قدیم در رُبْع اول سده ششم هجری استنساخ شده بود، اتفاقاً به دست یک همکار گرامی‌قدر افتاد و چون به طنش این نسخه به ذوق راقم سطور مناسب‌تر بود، به بنده هدیه نمود، اسم کتاب در آن ضبط نشده، اما در آخر کتاب اسمش را الکتب المختصر من کتاب الوقف آورده است!»

و در ترقیمه این کتاب می‌گوید: «و کتبه عبدالله بن علی بن احمد بخطه من جهة الاخ العزيز النجيب الرشيد ابوبکر عتيق بن محمد بن خسرو رزقه الله العلم والادب» این ابوبکر عتیق بن محمد همان السورآبادی الهروی است که صاحب تفسیر السورآبادی است به زبان فارسی (کشف الظنون، طبع استنبول، ۱: [۳۰۵]). بر ظهر آخرین ورق این نسخه، کسی ورقی دیگر چسبانده و بر آن این کلمات را نوشته است: «کتاب‌هایی که از هر جنس (و) نوع هست»، به ذیل عنوان ذیل: «صاحب سری زکی بن محمد بن علی عبدالحمید البامیانی»^۲ به چهار طرف آن چهار پاره کاغذ که در آن ابیات مثنوی مرقوم بوده، برای مرمت چسبانیده بودند. چون به این ابیات اولاً متوجه شدم، دیدم که برای تقویت جلد چرمی کتاب نیز به دو طرف اوراق کهنه که در آن هم ابیات مثنوی کتابت شده بود، به کار رفته است، اسم عذرا درین ابیات به نظرم رسید؛ بعضی ازین ابیات را در نسخه فرهنگ اسدی چاپ پال هارن Paul Horn پیدا کردم. بر دلم منکشف شد که باید این اوراق مربوط باشد به نسخه وامق و عذرای عنصری که چندین صد سال است مفقود



شده. این اوراق به هم چسبیده را موفق شدم از همدیگر جدا کنم، اما دو قسمت یک ورق را که از هم جدا کردن برای اینجانب مشکل بود، کارمندان موزه بریتانیا لطفاً از هم جدا و درست کردند، این اوراق را اطراف و جوانب آن فرسوده و بعضی از کلمات بلکه ابیات آن ناخوانا و نامفهوم شده بود، سعی کردم ابیات مرقومه در آنها را حل کنم و بخوانم و با احتیاط تمام آنها را علی‌حده رونویس کردم و بعد از تتبع بسیار، بعضی از آنها را در کتب لغت پیدا کردم. اما چون کسی نسخه این مثنوی را که به گمان غالب در کتابت اقدم از کتاب الوقف بوده، یعنی پیش از سنه ۵۲۶ ه. کتابت شده بود، فقط برای تجلید پاره کرده، فقط یازده ورق متفرق و چند پاره کاغذ آن را به کار برده بود، ترتیب کتاب و تسلسل اجزای قصه به هم خورده و فهم مطالب در بعضی از موارد در این اوراق منتشره به غایت دشوار شده بود؛ بالخصوص ازین روی که قصه وامق و عذرا را چنانکه عنصری نظم کرده بود در مظان نیافتم و این داستان به صورت کامل آن معلوم نشد و گویا از بین رفته است.»

پی‌نوشتها:

۱. مصنفش در افتتاح کتاب بعد از حمد و صلوة گفته است: هذا کتاب مختصر من کتابنا الكبير المصنف في المقاطع والمطالع [المطالع] معرى من العلل والحجج والتفسير والمعاني مقصر فيه على ذكر [الوقوف] التامة والحسنه المفهومة دون وصف الاختلافات والروایات على نحو ما التمس من الایجاز والاختصار.
- حاصلش این که موضوع کتاب، اوقاف قرآنی است و مصنف آن که در مقاطع و مطالع آیات قرآنی، کتابی بزرگ دارد، با ذکر علل و حجج و تفسیر معانی در این رساله اختصار را به کار برده و فقط بر ذکر اوقاف قرآنی اقتصار نموده. هویت این کتاب، احتیاج به تحقیق دارد، ولی ممکن است این کتاب اوقف القرآن باشد تألیف محمد یا احمد بن طیفور الغزنوی السجاولندی (م ۵۶۰ / ه ۱۱۶۵ م) که یک کتاب کبیر در این علم دارد موسوم به کتاب الايضاح فی الوقف و الابتداء که نسخه‌ای از آن در کتابخانه سیهسالار (فهرست، ۱: ۱۹۳ / ۵) نیز موجود است (براکلمن: تکملة، ۱: ۷۲۴، نیز نک آصفیه، ۱: ۳۰۴) استنساخ کتاب قریب العهد بوده با تصنیف آن.
۲. راجع به بامیان، بیرونی می‌نویسد: قصیه البامیان و فی جلیها الصنم الاحمر و الاکهب کل واحد سبعون ذراعاً، Archaeological Survey of India No.50 Memoirs of the، ص ۴۵.

